

PÕHIKOOLI EESTI KEELE EKSAAM 2017

LUGEMISÜLESANDED

1.1 Loe tekst läbi ja lahenda selle põhjal ülesanded. 18 punkti

Valdur Mikita

Kureoru rahva mõistatus

Emajõe iseloomustavad soised ja pehmed kaldad */.../*. *Ei-saa-üle-Emajõest-sündroom* [mingi nähtuse või olukorra tunnuste kogum] vaevas kindlasti juba meie kaugeid esivanemaid. Üks väheseid kohti, kus kuivem maanina ulatub mõlemal pool kallast otse jõeni, on Tartu. Täpsemalt Laia tänava otsas paiknev Vabadussilla ase. Seal asus teadaolevalt ka vanim jõeületuskoht, mille juurde tekkis kunagi Tarbatu muinaslinn. Kõik meie vanad Emajõe veeteed äärsed hansalinnad Tartu, Viljandi ja Pärnu on nähtavasti Ürg-Emajõe lapsed. Viljandi võis kujuneda just vajaduse tõttu ühendada kahte veeteed Pärnu ja Tartu (ning Pihkva) vahel, kuna veeteed kitsuse tõttu oli vahepeal tarvis kaupa ümber laadida.

Nii on Tartu üks muistne Ürg-Emajõe ületamise koht. Paik, mis ehitas silla nii otseses kui ka ülekantud tähenduses Lõuna- ja Põhja-Eesti vahele. */.../* Põnev on seegi, et Tartu muistse nime Taarapadu */.../* võib tuletada põhimõtteliselt kahest üsna erinevast tootemloomast [austatav, sugulaseks peetav loom, taim, ese või loodusnähtus loodusrahvastel], kelleks on kas kurg või sõnn. Kas tartlased on tulnud kure tiivul, sõnni turjal või hoopis mõnel muul viisil, on ikka veel saladus.

Valdur Mikita

Foto: Anni Önnleid

Ajas veel kaugemale tagasi minnes võiks Tartu vabalt kuulutada ka evolutsioonipealinnaks *[(pikaldane) arenemise, muutumise protsess]*. See nõuab aga pisut pikemat selgitust.

Esiteks on Tartu vanus kaunis suhteline mõiste. Kui tahame Tartu vanuse tuletada kirjakultuurist ehk siis säilinud kirjalikest allikatest, siis kujuneb linna eaks ligemale tuhatkond aastat. Nestori kroonika andmetel võitles Jaroslav Tark 1030. aastal tšuudidega *[läänemeresoome rahvaste muistne nimetus idaslaavlastel]* ja asutas Tartu linna. Kui tahaksime tuletada Tartu vanuse arheoloogiast, siis paleoliitiline *[paleoliitikumist (vanemast kiviajast) pärinev, sellele iseloomulik]* asulakoht lhastes ei jäta kahtlust, et Tartu piirkond oli asustatud juba pea 10 000 aastat tagasi. Kui me saaks pärida Tartu vanuse järele 19. sajandi ühe legendaarsema geoloogiaprofessori Hermann Asmussi käest, siis võiks Tartu mütoloogiline vanus küündida hoopistükkis 400 miljoni aastani. Just nii vanad on Aruküla koobastest Asmussi leitud rüükalade säilmed. Devoni *[vanaaegkonna neljas ajastu ning ladestu]* rikkalike leiukohtade järgi võiks Tartu vabalt kuulutada evolutsioonipealinnaks. Kui vaatame asjadele laiemalt, liigitades evolutsiooni hulka ka inimesed, siis võib öelda, et nii evolutsiooni (Baer), inimkultuuri (Lotman) kui ka universumi (Einasto) kõige põnevamad mudelid on sündinud just Tartus. /.../

19. sajandi algul juhtus Eestis midagi täiesti ebatavalist. Taasavatud Keiserlikust Tartu Ülikoolist sai toonane maailma loodusteaduste tippkeskus, mis sünnitas terve hulga julgeid ja ebaharilikke mõtteid. Ma ei tea, kas keegi on tulnud selle peale, et mõte maailm nii ajas kui ka ruumis läbi uurida sündis enam-vähem ühel ajal ja ühes kohas – nimelt Tartus. Mitmed ümbermaailmareisid planeeriti 19. sajandi algul just Keiserliku Tartu Ülikooli looduskabineti kogude täiendamise tarvis (näiteks Otto von Kotzebue ja Adam Johann von Krusensterni ilmareisid). Nende kogude baasil sündis hiljem Tartu Ülikooli

loodusmuuseum. Hermann Asmussi paleontoloogia [teadus, mis uurib ammuste aegade organisme, nende arenemist ja elutegevuse jälgi] ja Karl Ernst von Baeri embrüoloogia [teadus isendi arenemise lootelisest järgust] olid aga teiselt poolt omamoodi „ajarännakud” evolutsiooni radadel. Samal ajal teostas Wilhelm Struve oma kuulsaid ilmaruumi mõõtmisi. Struve teostatud tähe kauguse mõõtmine oli tolaegse astronoomia tippsaavutus /---/. Lisaks oli Struve mees, kes mõõtis esimesena 1819. aastal ära meie kalli Munamäe. See on kõige ehedam näide ajahetkest, mida Lotman nimetab plahvatuseks kultuuris. Tartus juhtus 19. sajandi algul tõepoolest midagi enneolematult suurt. /.../

Huvitava kokkusattumuse tõttu asuvad Tartus Vanemuise tänaval kõrvuti kaks maailmakultuuri jaoks üsna tähelepanuväärset arhiivi: viimane enam-vähem terviklikult talletatud maagilise mõtlemise süsteem ehk Hurda kogudest alguse saanud Eesti Rahvaluule Arhiiv ja ülikooli loodusmuuseum kui üks 19. sajandi loodusteadusliku mõtte sünnipaiku. Üks kuulus „tippteadlastele” (baltisaksa aadelkond kehastas omal moel ka tolleaja teaduse eliiti), teine oli aga puhtal kujul „maarahva” leiutis. Kui keegi tahaks kusagile rajada sümbolse silla looduse ja kultuuri vahele, siis kõige lühem vahemaa selle idee teostamiseks asub Tartus Vanemuise tänaval kirjandusmuuseumi ja Vanemuise õppehoone vahel.

Kui nüüd veidi meelevaldselt katsuda üles lugeda läbi aegade Eestis sündinud kõige suuremad ideed, siis nende hulka peaksid tingimata kuuluma Karl Ernst von Baeri avastatud embrüoloogia seadused, Juri Lotmani kultuuriteooria ning Jaan Einasto universumi kärgstruktuuri mudel. Kõik need ideed on sündinud Tartus. Huvitav on see, et need mastaapsed mõtted tegelevad eranditult Aja küsimusega. See on taas kinnitus varasemale tähelepanekule, et Eesti on teatud nurga alt vaadates omamoodi Aja laboratoorium. Kui nimetada viimastel kümnenditel Tartus sündinud globaalse haardega teaduslikke

paradigmasid [mingi teadusala püsiv ja üldtunnustatud mõistete, seaduste ja meetodite süsteem], mis mõjutavad kindlasti üsna oluliselt 21. sajandi teaduslikku mõtlemist, siis tuleks ilmselt veel mainida Martin Zobeli bioloogilise mitmekesisuse mudeleid ja Richard Villemsi töid arheogeneetika vallas. Viimane teadusharu korraldab praegu põhjalikult ümber ajaloo- ja keeleteaduse kogutud materjali, kuidas rahvad on ajalooliselt rännanud. Muu hulgas kinnitab see, et keele rännutee võib olla hoopis erinev hõimu enda liikumisest – keel võib rännata rahvast üsna kaugele. Teadusmõtte poolst kuulub Tartu vaim maailmateaduse absoluutsesse tippu kahtlemata ka 21. sajandi künnisel.

(Katkend teosest „Lingvistiline mets“,
teksti on eksamiülesandeks kohandatud)

Tartu Ülikool
Foto: Hendrik Osula

ÜLESANDED

- 1.1. Miks on meie esivanematel olnud raske üle Emajõe pääseda?
- 1.2. Mis ühendab omavahel Tartut, Viljandit ja Pärnut? Nimeta kaks seost.
- 1.3. Leia tekstist kaks Tartu vana nime.
- 1.4. Tartu vanust võib määratleda mitut moodi. Kirjuta tabelisse kolm erinevat määratlust Tartu vanuse kohta ja lisa, mille põhjal saab vanust just nii määratleda. (Kirjuta oma vastus paberile nii, et sa pärast oskaksid ise kontrollida)

Vanus aastates	Mille põhjal saab määratleda?

- 1.5. Nimeta Otto von Kotzebue ja Adam Johann von Krusensterni ümbermaailmareiside üks eesmärk.
- 1.6. Kirjuta iga nime järele, millise teadusalaga teadlane tegeles.
Hermann Asmuss -
Karl Ernst von Baer –
Wilhelm Struve —
- 1.7. Kes oli eesti rahvaluule kogumise algataja?
- 1.8. Mis teadusharu on muutnud arusaamu rahvaste ja keelte ajaloolistest rännuteedest?

1.2 Loe tekstid läbi ja lahenda nende põhjal ülesanded. 12 punkti

Loodusvaatluste võistlus ootab teiste hulgas andmeid ka aasta looma ning rahvuslinnu kohta

15. aprill 2016

 KESKKONNAAGENTUUR

**Märkasid mäkra või imetlesid rukkilille?
Anna sellest meilegi teada ja panusta liigiandmete täiendamisse!**

Loodusvaatluste kampaania kestab **15. aprillist 15. septembrini**.
Sel ajavahemikul ootame andmeid **17 Eestis leiduva liigi kohta**,
alustades aasta loomast ning lõpetades suitsupääsukesega.

Kogu nimekirja ja kampaania tingimused leiad siit: <http://lva.eelis.ee>.

**AUHINNAD NII
USINAMATELE KUI KA
UUTELEVAATLEJATELE!**

Lae alla loodusvaatluste äpp, saadaval nii Google Play's, Apple Store'is kui ka Microsoft Store'is.

Tänasest käivitub loodusvaatluste kampaania, mis kutsub looduses liikujaid üles märkima vaatlusi kokku 17 liigi kohta.

„Kas Sa teadsid, et Sinus on peidus loodusvaatleja? Ei teadnud! Nüüd siis tead! Ära passi kodus, mine vaata õues ringi. Seal võib olla igasuguseid toredaid tegelasi, mis sest, et nad pole Su liigikaaslased,“ kutsub keskkonnaminister Marko Pomerants kõiki loodusvaatlustest teada andma.

Vabariigi läheneva juubeli auks oodatakse juba tänavu andmeid Eestile sümbolsete liikide kohta, nagu suitsupääsuke ja rukkilill. Samuti kogutakse vaatlusandmeid 2016. aasta looma, lille ja liblika ehk mägra, tumepunase neiuvaiba ja mustlaik-apollo kohta.

Tänavuse vaatluskampaania liigid:

- imetajad: harilik siil, kaelussiil ja mäger;
- linnud: suitsupääsuke, räästapääsuke, kaldapääsuke ja piiritaja;
- taimed: rukkilill, harilikäiatar, harilikäiakas ja tumepunane neiuvaip;
- liblikad: mustlaik-apollo, lapsuliblikas, suur-kapsaliblikas, väike-kapsaliblikas, naeriliblikas ja põualiblikas.

Keskkonnaagentuuridirektor Taimar Ala: „Vaatlusi andmebaasi kirja pannes panustame üheskoos liikide leviku ja leiukohtade paremasse teadmisse ning seeläbi ka nende seisundi hindamisse.”

Kampaanias osalemiseks tuleb alla laadida LVA äpp või sisestada tehtud liigivaatlus loodusvaatluste andmebaasi (va.eelis.ee). Loodusvaatluste kampaania kestab 15. septembrini. Auhindu loositakse välja nii usinamate kui ka uute vaatlejate vahel. Võistluse juhendiga (sh vaadeldavate liikide tutvustusega) saab tutvuda: lva.eelis.ee.

Loodusvaatluste kampaaniat korraldab Keskkonnaagentuur koostöös Keskkonnaministeeriumiga.

Lisainfo:

Kadri Kauksi

Keskkonnaagentuuri pressiesindaja

kadri.kauksi@envir.ee

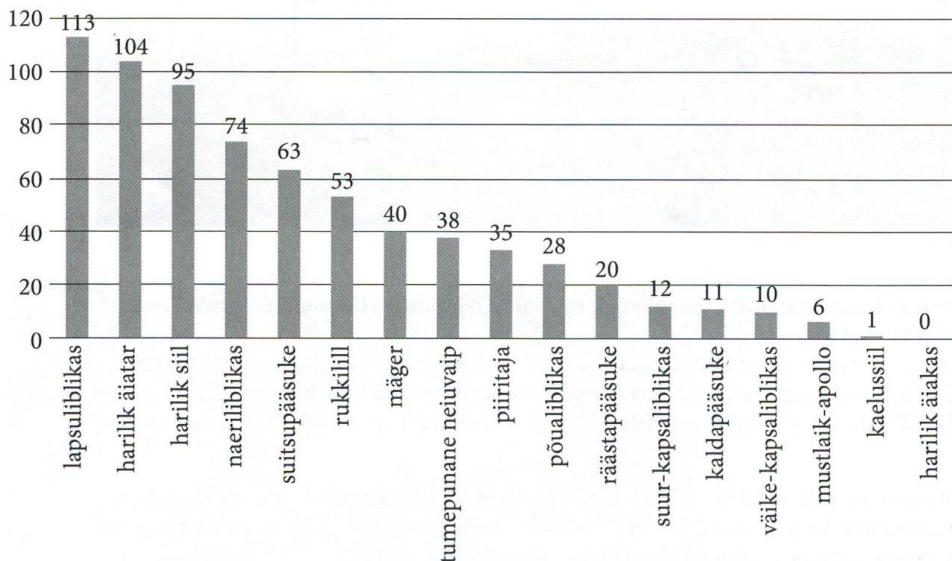
53303448

[keskkonnaagentuuree/et/uudised/](#)

2016. aasta vaatluskampania tulemused

15. aprillist 15. septembrini kestnud loodusvaatluste kampania raames sisestas 142 vaatlejat ühtekokku 703 vaatlust.

Kõige tublim vaatleja sisestas tänavuste vaatluskampania liikide kohta 67 vaatlust.

Paremate vahel loositi välja auhinnad. Kõigi vaatlejate vahel, kes sisestasid vaatlusperioodi jooksul vähemalt kolme kampanialiiği vaatluse, loositi välja kolm auhinda.

Loodusajakirjade (Eesti Loodus, Eesti Mets, Horisont) aastatellimuse paketi 2017. aastaks võitsid Sille Kink ja Rünno Pärtel. National Geographic Eesti aastatellimuse 2017. aastaks võitis Urmas Ojango.

Kõigi uute vaatlejate vahel, kes sisestasid vaatluskampania perioodil loodusvaatluste andmebaasi oma esimesed viis vaatlust, loositi välja pääse TÜ Loodusmuuseumi või Eesti Loodusmuuseumi. Võitja valib, kumba muuseumi ta koos nelja kaaslasega soovib külastada. Võitjaks osutus Enda Pärisma. *(Teksti on eksamiülesandeks kohandatud.)*

ÜLESANDED

2.1. Nimeta Keskkonnaagentuuri korraldatud 2016. aasta loodusvaatluste kampaania kaks eesmärki.

2.2. Mitu kuud kestis loodusvaatluste kampaania?

2.3. Kuidas oli võimalik saada lisateavet loodusvaatluste kampaania kohta, kui võistluses osalejale tekkis küsimusi? Nimeta kolm võimalust. Ole vastates konkreetne ja täpne.

2.4. Miks koguti 2016. aasta loodusvaatlusega andmeid just suitsupääsukese ja rukkilille kohta?

2.5. Nimeta kaks võimalust, kuidas saab loodusvaatluste andmeid edastada.

2.6. Kust on võimalik alla laadida LVA äpp? Ole vastates konkreetne ja täpne.

2.7. Nimeta kaks loodusvaatlejate gruppi, kelle hulgast loositi auhindade võitjad. Ole vastates konkreetne ja täpne.

2.8. Mitu vaatlust registreeriti loodusvaatluste kampaania ajal imetajate kohta kokku?